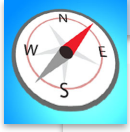

SİVAS KONGRESİ VE SONRAKİ GELİŞMELER

İÇİNDEKİLER

- Sivas Kongresi'nin Toplanması ve Alınan Kararlar
 - Ali Galip Olayı
- Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin Kurulması, Amasya Görüşmeleri ve Sonuçları
- Sivas'ta Komutanlar Toplantısı ve Alınan Kararlar

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
 - Sivas Kongresi sürecini, alınan kararları ve bu kararların önemini kavrayabilecek
 - Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin kurulması ve Heyet-i Temsiliye ile ilişkilerini açıklayabilecek,
 - İstanbul Hükûmeti'nin temsilcileriyle yapılan Amasya Mülakatı'nın önemini kavrayabilecek,
 - Sivas'ta gerçekleşen Komutanlar Toplantısı'nın önemini öğrenebileceksiniz.

Atatürk Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

ÜNİTE 12

SİVAS KONGRESİ VE SONRAKİ GELİŞMELER

SİVAS KONGRESİ'NİN TOPLANMASI VE ALINAN KARARLAR

Ali Galip Olayı

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ'NİN KURULMASI, AMASYA GÖRÜŞMELERİ VE SONUÇLARI

SİVAS'TA KOMUTANLAR TOPLANTISI VE ALINAN KARARLAR

GİRİş

Erzurum Kongresi'nin başarıyla sonuçlanması ile birlikte Anadolu'nun birliği adına bütün Anadolu'yu temsil edecek olan Sivas Kongresi'nin de altyapısı hazırlandı. Erzurum Kongresi ile oluşturulan Heyet-i Temsiliye alınan kararları Sivas'ta yapılacak olan kongreye taşımak üzere yola çıkar. Kongre hazırlıkları da bu süreçte tamamlandığında çalışmalar ivme kazanır ve kongre 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında başarıyla tamamlanır. Burada alınan kararlar bütün Anadolu'ya şamil bir boyuttaydı. Alınan kararlar zaman kaybedilmeden Anadolu'nun en ücra köşesine İstanbul'a ve bütün dünyaya ilan olunur. Bu gelişmeler hem işgalcileri hem de İstanbul Hükûmeti'ni büyük endişelere düşür etti. Beş dönem hükûmet kuran Damat Ferit ülkeyi yönetme hususunda acizyet gösterdiğinden istifa etmek mecburiyetinde kalır. Yeni hükûmeti ise Mustafa Kemal Paşa'ya yakın isimlerden olan Ali Rıza Paşa kurar.

İstanbul Hükûmeti'nce Heyet-i Temsiliye ile temasın kaçınılmaz olduğu anlaşılınca Bahriye Nazırı Salih Paşa Mustafa Kemal Paşa ile temas kurmak üzere Anadolu'ya gönderilir. Böylece İstanbul Hükûmeti Anadolu'da vuku bulan bu yeni oluşumu resmen tanıma mecburiyetinde kalır. Yapılan görüşmeler neticesinde Meclis-i Mebusan'ın toplanması konusunda bir anlaşma sağlanır.

Bu bağlamda çalışmalar İstanbul Hükûmeti'nce pratiğe dökülür. Bu durum büyük bir başarıydı. Diğer tarafta ise işi şansa bırakmak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta 16-29 Kasım tarihleri arasında komutanlarla bir toplantı tertip eder ve bundan sonra takip edilecek yeni strateji ve hedefler belirlenir.

Erzurum'da kongrenin toplanması ve alınan kararların ardından Sivas Kongresi'nin toplanması, çalışmaları ve İstanbul Hükûmetiyle temasın kurulması Milli Mücadele sürecinde yeni aşamaya geçilmesini sağladı. Özellikle de demokratik taleplerin İstanbul Hükûmeti'nce dikkate alınması millet iradesinin gerçekleşmesine dönük bir adım olmuştur. Bu üniteyle kongre süreci ve diğer gelişmeler ayrıntılı bir şekilde irdelencektir.

SİVAS KONGRESİ'NİN TOPLANMASI VE ALINAN KARARLAR

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda yeni örgütlenmeler ve çalışmalar aralıksız devam ediyordu. Ancak bütün gayretlere rağmen Sivas Kongresi'nin toplanması katılımın az olması endişesiyle gecikmekteydi.

Bu gecikmenin önemli sebepleri vardı. Mesela; Erzurum Kongresi yerel olmasına rağmen 63 kişi katılmıştı. Oysa Sivas Kongresi millî bir kongre statüsünde bütün ülkeyi kapsayacaktı. Fakat Erzurum'dan katılan dokuz kişilik Heyet-i Temsiliye'nin 63 kişi adına katıldıkları da dikkate alınırsa katılımın yeterli olduğu görülür. Kongre ilk aşamada 38 kişiyle toplanmıştı. Sina Akşın bu gecikmenin nedenlerini şöyle ifade

Heyet-i Temsiliye, 3 Eylül'de de kongre gündemini delegelerle yaptıkları görüşmeler sonucunda belirledi.

etmektedir [1]: “*Batı Anadolu’daki (Ege ve Marmara bölgeleri) ulusal örgütlerin tutumuydu. Onlara göre ulusal örgütlerin yurt çapında birleşmesi gereksizdi. Çünkü sorunlar farklıydı. Doğudakilerin başında Ermenistan, batıdakilerin başında Yunanistan sorunu vardı. Sonra doğudakiler her türlü işgale karşı çıkarken, batıdakiler Yunanistan olmamak kaydıyla İtilaf Devletleri’nden birinin işgaline razıydılar. Nihayet doğudakilerin seçimlerin yapılması, Mebusan Meclisi’nin toplanması yolunda demokratik talepleri varken, batıdakilerin böyle bir sorunu yoktu. Bu görüş farklılıklarının biraz da doğuda önderliğin ağırlıklı olarak subayların, batıda ise önderliğin ağırlıklı olarak eşrafın elinde olmasından kaynaklandığı tahmin edilebilir.*”

Yukarıdaki sebeplerin yanında; o günkü şartlarda delege seçimin zorluğu, onların Sivas’a gelmelerindeki güçlükler ve Sivas Kongresi’ne karşı İstanbul Hükûmeti’nin ve işgalci kuvvetlerin baskılarının getirdiği olumsuz durumlar da öne çıkmaktaydı. Mesela Dâhiliye Vekâleti’nden Sivas Valisi Reşit Paşa’ya çekilen telgraflarla Sivas’ta yapılacak kongrenin geçersiz olacağı, bunun bir isyan olduğu, dolayısıyla sorumluların tutuklanması ve kongrenin açılmasının önlenmesi yolundaki baskılar kadar [2], Fransız *Jandarma Müfettişi Brunot*’un bu tarihlerde Sivas’a gelerek, kongrenin toplanması durumunda buranın anında işgal edileceği şeklinde tehditleri de gecikmeyi büyük oranda etkilemekteydi [3, 2].

Mustafa Kemal Paşa ise Sivas’ta kongre hazırlıklarını sürdüren arkadaşlarından aldığı bu haberlerin “*kurusıkı*” tehditler olduğunu, davadan dönülmeyeceğini, hem arkadaşlarına hem de Sivas Valisi Reşit Paşa’ya ileterek bu konuda kararlı olduğunu bir kez daha gösterdi [4].

Nihayetinde 29 Ağustos 1919’da Heyet-i Temsiliye Erzurum’dan halkın da katıldığı törenle Sivas’a uğurlandı.

Yukarıda ifade edilen sebeplerden dolayı Sivas Kongresi’nin toplanması hayli gecikmiş ve Erzurum’dan ayrılma zamanı gelmişti. Yaşanan son gelişmeleri ve yol haritasını yeniden gözden geçirmek amacıyla 28 Ağustos gecesini Kâzım Karabekir’in evinde toplanmışlardı. *Nihayetinde 29 Ağustos 1919’da Heyet-i Temsiliye, halkın da katıldığı törenle Sivas’a uğurlandı.* Mustafa Kemal, Rauf (Orbay) Bey, Raif Efendi, Hüsrev (Gerede) Bey, Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya (Yiğit), Dr. Refik (Saydam), Cevat Abbas, Muzaffer, Osman Tufan’ın içinde bulunduğu heyet, 5 günlük yorucu bir yolculuğun sonunda 2 Eylül 1919’da Sivas’a vardı. Heyet, şehrin dışında büyük sevgi gösterileri ile karşılandı [5, 2, 4].

Heyet-i Temsiliye, 3 Eylül’de de kongre gündemini delegelerle yaptıkları görüşmeler sonucunda belirledi. Yapılan çalışmalar sonucunda üç ayrı görüşün delegeler arasında var olduğu tespit edildi. Şerefattin Turan bu görüşleri şöyle ifade eder [6];

- *Erzurum Kongresi doğrultusunda ulusal direnci ve istenci yansıtacak kararlar alınmasından yana olanlar,*
- *İstanbul hükûmeti’nin özellikle de Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin propagandası altında kalıp kongre girişiminin ittihatçılığın dirilmesine yol açmasından*

kuşkulananlar,

- *Ulusal kurtuluşu, ancak yabancı bir devletin mandası ya da koruması altına girmekte bulanlar.*

Bu görüşler başta başkanlık seçimi olmak üzere kongre sürecinin oldukça zor geçeceğinin de işareti gibiydi.

Sivas Kongresi için hazırlıklar süratle tamamlandı. Nihayet Kongre, 4 Eylül 1919 Perşembe günü saat 14'te Sivas Lisesi'nde açıldı. Kongrenin açılış konuşmasını Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa yaptı. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, Mondros'tan itibaren yaşananları ve buna karşı yapılan çalışmaları anlattı [4]. Açılış konuşmasından sonra kongre başkanlığı için seçime gidildi. Ancak kongrenin ilk günü yaşananlar sürecin oldukça çekişmeli geçeceğini gösteriyordu. *Yaşanan ve tartışılan ilk sorun kongreye seçilecek başkanla ilgiliydi.* Özellikle Ali Fuat Paşa (Cebesoy)'nın babası İsmail Fazıl Paşa'nın, başkanlığın birer gün veya birer hafta arayla dönüşümlü olmasını önermesi; kimi üyelerin, Mustafa Kemal'in başkan olmasını istemediğine işaret olarak algılandı. Ancak yapılan gizli oylamada başkanlığa Mustafa Kemal Paşa seçildi. Yine tartışılan bir diğer sorun da delegelerin yapacakları yemin ve padişaha çekilecek olan telgrafın içeriği ile ilgiliydi. Bu tartışma kongrenin ikinci gününün ikinci birleşimine kadar devam etti ve bir sonuca bağlandı. Ayrıca delegelerin ittifakçılık gütmeyeceklerine dair yemin etmeleri de yemin metnine ilave edildi [4, 8, 7].

Manda: I. Dünya Savaşı sonrası *"Wilson ilkelerine"* ters düşmemek için galip devletlerin geliştirdiği yeni bir sömürgecilik yöntemi.

Kongre sürecinde en çok tartışılan konulardan biri de yine İstanbul delegelerinden İsmail Fazıl Paşa'nın gündeme getirdiği *"manda ve himaye"* meselesiydi. Bu konuya da uzun tartışmalardan sonra son nokta konuldu. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar aynen Sivas Kongresi bildirisinde de ifade edilecek şekilde kabul edilerek, mandacılık kesin bir şekilde reddedildi [9].

Böylece uzun tartışmalar sonucunda kongrenin, usul ve siyaset gibi konuları hakkında görüş ve tutumu bir karara bağlanmış ve asıl konuşulacak konular gündeme alınmıştır. Kongrede, Erzurum Kongresi'nin kararları tek tek ele alınmış ve bazı eklemelerle bütün kararların benimsendiği ilan edilmiştir.

Resim 12. 1. Mustafa Kemal ve Sivas Kongresine Katılan Delegeler

Kongre, 8 günlük çalışma sonucunda bütün ülkenin ve Türk milletinin geleceği ile ilgili çok önemli kararlar aldı. Alınan kararlar 11 Eylül 1919'da bütün Türk ve dünya kamuoyuna ilan edildi. *Bu kararlar özetle şunlardır* [8, 9]:

- Türkiye'nin sınırları 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile belirlenmiştir. Bu sınırlar içindeki bölgeler hiçbir sebeple bölünmez bir bütündür.
- Hilafet ve saltanatın geleceği ve güvenliği için *Kuva-yı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır.*
- Osmanlı ülkesini parçalamak *bu topraklarda Rum ve Ermeni devletleri kurmak gibi amaçlara karşı, ülke insanı topyekûn savunma yapacaktır.*
- Vatan topraklarında birlikte yaşadığımız ve her türlü hakka ve hukuka sahip olan Hristiyan azınlıklara siyasi egemenliği ve toplumsal dengeyi bozucu ayrıcalıklar verilemez.
- Osmanlı Hükûmeti dış baskılarla üzerine düşen vazifeleri yapamadığında hilafet ve saltanat makamı ile milletin bütünlüğü ve geleceği için her türlü tedbir alınacaktır.
- Mondros Mütarekesi'ne göre sınırlarımız içinde kalan kültür ve nüfusça büyük çoğunluğu oluşturan Müslümanlara ait olan ülkenin bölünmesinden vazgeçilerek tarihî, coğrafi, dinî, ırki haklara saygı gösterilmeli, aykırı girişimlerden uzak durulmalı, hak ve adalete dayalı kararlar alınmalıdır.
- Devletimizin ve milletimizin bütünlüğünü korumak şartıyla ve ülkemize karşı işgal amacı gütmeyen herhangi bir devletin; teknik, ekonomik ve sanayi alanlarındaki yardımı memnuniyetle kabul edilecektir.
- Milletimizin içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulması için merkezî hükûmetin Meclis-i Mebusan'ı derhâl toplaması, böylece vatan ve millet hakkında alacağı kararları Millî Meclis'in denetimine sunması mecburidir.
- *Vatan ve milletimizin maruz kaldığı zulümlerden tamamen ve aynı amacı güden, milletin vicdanından doğan millî dernekler, bu kere de "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adıyla birleştirilmiştir.*
- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül 1919'da Sivas'ta yaptığı Genel Kongresi'nde belirtilen amaçları gerçekleştirmek, teşkilatları yönetmek için bir Heyet-i Temsiliye seçilmiş (9+6=15 kişi), böylece köylerden il merkezlerine kadar bütün teşkilatlar birleştirilmiş, desteklenmiştir.

Her türlü hakka ve hukuka sahip olan Hristiyan azınlıklara siyasi egemenliği ve toplumsal dengeyi bozucu ayrıcalıklar verilemez.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği andan itibaren, İstanbul Hükûmeti'ne karşı baskılarını artıran İtilaf Devletleri, bütün çabalarına rağmen Sivas Kongresi'ni n toplanmasını engelleyemedi.

Sivas Kongresi'nin Önemi ve Sonuçları [3, 10, 11, 12, 13]

- Her türlü hakka ve hukuka sahip olan Hristiyan azınlıklara siyasi egemenliği ve toplumsal dengeyi bozucu ayrıcalıklar verilmeyecektir.
- Millî Mücadele'nin gerçekleştirilmesi için gerekli olan bölgesel millî teşkilatların birleştirilmesi sağlanmıştır.
- Millî Mücadele'nin başarısı için tek merkezden yönetilmesi gerçekleştirilmiştir.
- Türk milletinin bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğü yolunda kararlı olunduğu, İstanbul Hükûmeti'ne ve bütün dünya kamuoyuna duyurulmuştur.
- Kongre delegelerinin bütün ülkeden seçim yoluyla tespiti demokrasi için atılmış önemli bir adımdır. Yani millî irade fikri öne çıkarılmıştır.
- *Heyet-i Temsiliye yürütme yetkisini kullanarak Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Genel Komutanı olarak atamıştır.*
- İstanbul Hükûmeti'nin Anadolu'ya tabi olacağı anlaşılmıştır.
- Manda ve himaye kesin bir dille reddedilmiştir.
- Sivas'ta *"İrade-i Milliye"* adıyla bir gazete çıkarıldı. (Bu gazetenin adı daha sonra Ankara'da Hakimiyet-i Milliye olarak değiştirilecektir.)
- Sivas Kongresi süreci ve sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda Damat Ferit Hükûmeti'nin istifa etmek zorunda kalarak, yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin kurulması, İstanbul'a karşı kazanılmış ilk siyasal zaferdir.
- Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla bütün ülkeye emir verebilme selahiyetine kavuşmuştur.

Ali Galip Olayı

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği andan itibaren, İstanbul Hükûmeti'ne karşı baskılarını artıran İtilaf Devletleri, bütün çabalarına rağmen Erzurum Kongresi'ni engelleyemedi. *Şimdi de Sivas Kongresi'nin engellenmesi ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanması için bir dizi faaliyete girdi* [19].

Bu çerçevede İstanbul Hükûmeti, daha önceki süreçte verdiği emirleri dinlemeyen sivil-asker idarecilerin yerine itaat edecek şahısları iş başına getirmeye çalıştı. Bu şahısların başında kendisi de eski bir asker olan Ali Galip Bey gelmekteydi. Kendisi önce Elazığ Valiliği'ne atandı. Sonra da verilecek işin başarılmaması durumunda Sivas Valiliği ve III. Kolordu Komutanlığı'na atanacağı vaadiyle, Sivas Kongresi'nin dağıtılması, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanması görevi verildi. Ayrıca yapacağı işler için kendisine gerekli olan parasal yardımın da yapılacağı bildirildi [4, 7, 11].

Hazırlanan plan çerçevesinde, etrafına toplayacağı silahlı bazı aşiret kuvvetleriyle Sivas Kongresi'ni basacaktı. Bu planın uygulanmasında kendisine akıl veren en büyük yardımcısı ise *Kürtlerin Lawrence'i diye nam salan İngiliz casus Edward Noel idi* [14].

Ali Galip bazı Kürt ileri gelenleri ve Noel ile birlikte Malatya'da hazırlıklarını tamamlayarak Sivas'a hareket edecekti. Bütün olup bitenleri vatansever memurlardan öğrenen Mustafa Kemal ise Diyarbakır'da XIII. Kolordu Komutanı'yla temasa geçerek bu gibi hareketlerin derhâl dağıtılmasını istemiştir. Bu gelişmeler Nutuk'ta şöyle anlatılıyor [4]:

"Efendiler, Sivas Kongresi'nin hemen hemen bütün toplantı süresince, sinirlere gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmıyordum. Ancak, aldığım bütün bilgileri olduğu gibi kongre heyetine sunmakta yarardan çok sakınca buluyordum.

Gördünüz ki, şimdi açıkladığım üzere, gerçekten tehlikeli sayılabilecek nitelikte olan Ali Galip Meselesi'nden de söz ederken ihtiyatlı bir dil kullanmayı tercih etmiştim. Bence en önemli mesele, her türlü güçlük ve tehlikelere rağmen, Sivas Kongresi'nin sonuca ulaşan kararlarla, görüşmelerini bir an önce tamamlamış olmak ve alınan bu kararları memlekette uygulamaya girişmektir. Bu isteğim yerine geldi."

Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında Sivas Kongresi'ne yönelik bu tehdit zamanında alınan önlemlerle engellenmiş ve kongre çalışmalarını güven içinde tamamlamıştır.

ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ'NİN KURULMASI, AMASYA GÖRÜŞMELERİ VE SONUÇLARI

Heyet-i Temsiliye, Sivas Kongresi'nin çalışmalarını tamamlamasının ardından alınan kararları Padişah ile paylaşmak için temasa geçmek istedi. Ancak bütün iyi niyetli çabalara rağmen Damat Ferit Hükûmeti'nin Anadolu'ya ve Sivas Kongresi'ne karşı tavrı yüzünden görüşmeler engellendi.

Heyet, bu tavır üzerine 12 Eylül 1919'da bütün sivil ve asker yetkililere bir tamim yayınladı. Bu tamimde şöyle deniyordu [9]:

"Hükûmet; ulusun sevgilisi padişahına dileklerini ulaştırmasını engelleyip onunla bağlantısını kesmekte ve gerçekleşen haince davranışını sürdürmekte direndiğinde ulus da töreye uygun bir hükûmet başa geçinceye değin İstanbul Hükûmeti ile yönetim yönünden ilişkisini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta haberleşme ve ulaştırmasını büsbütün kesmeye karar vermiştir: her yerdeki sivil memurlar, askerî komutanlarla birlikte bu kararı yerine getirecek ve sonucunu Sivas'ta Genel Kongre Kurulu'na bildirecektir."

Bu tamimin uygulanması aşamasında ise; sivil-asker yetkililerin Anadolu'dan yana tavır alması ve İstanbul Hükûmeti üzerinde baskı kurması sonucu başarısız olan

Padişah, bu gelişme üzerine Anadolu ile irtibat kurabileceğine inandığı Ali Rıza Paşa'yı, 2 Ekim 1919'da Sadrazamlığa getirdi.

Damat Ferit Hükûmeti, 30 Eylül 1919'da istifasını vermek zorunda kaldı. Gelenen bu nokta millî iradenin yeni bir başarısı idi.

Padişah, bu gelişme üzerine Anadolu ile irtibat kurabileceğine inandığı Ali Rıza Paşa'yı, 2 Ekim 1919'da sadrazamlığa getirdi. Yeni hükûmette, genel itibarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın iyi tanıdığı, vatanperver kişiler ağırlıktaydı. Mustafa Kemal Paşa da yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti'yle yeniden iletişime geçerek, kabineye isteklerini bildirdi [11].

Ali Rıza Paşa Hükûmeti ise sarsılan devlet otoritesinin Anadolu'da yeniden tesisi için Heyet-i Temsiliye ile görüşmeler yaparak, Millî Mücadele çabalarını kontrol etmek istedi. Taraflar atılan bu önemli adımlar sonunda, Anadolu ve İstanbul arasındaki sorunları çözmek üzere bir araya gelmeye karar verdi. *Bu görüşmelere İstanbul adına Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı ve Hükûmette Bahriye Nazırı olan Salih Paşa*, Anadolu adına da Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının katılması kararlaştırıldı [12].

İttihatçılığın, İttihat ve Terakki düşüncesinin memlekette tekrar uyanması, hatta en küçük belirtisinin görülmesi siyaset bakımından çok zararlıdır.

Sivas

Beyannamesi'ndeki öteki konular, Mebuslar Meclisi'nin onayına bağlanmak şartıyla, uygun görülmüştür.

Birinci Protokol

21 Ekim 1919'da yapılan, daha çok Salih Paşa'nın isteklerini kapsayan ve *"askerin siyasetle uğraşmaması"* temennisiyle başlayan ilk protokol şu sonuçları karara bağlıyordu:

- İttihatçılığın, İttihat ve Terakki düşüncesinin memlekette tekrar uyanması, hatta en küçük belirtisinin görülmesi siyaset bakımından çok zararlıdır.
- Hükûmetle millî kuruluşlar arasında, esas noktalarda anlaşmaya varılmış olduğundan, şunun bunun azil ve tayini istekleri gibi Hükûmeti küçük düşürecek müdahalelerden kaçınılmalıdır.
- İntikam politikası güdülmeyeceğinden muhalefetleri yüzünden tutuklanmış olanlar bırakılmalıdır.
- Tehcir (Ermenileri göçettirme) olayında suç işlemiş bulunanların cezalandırılmaları adalet bakımından da siyaset bakımından da gereklidir.
- Genel Savaş'a katılmamızın yerinde olup olmadığı hakkındaki tartışmalara girilmemekle beraber, *"Savaşa katılmamızın haklı sebeplere dayandığı"* yolundaki düşüncelerin şimdilik gizli tutulması memleket yararınadır.
- Seçimlerin serbestçe yapılması ve seçimlere hiçbir sebeple karışılmaması şarttır. Mebuslar Meclisi'nde muhalif partilere de ihtiyaç vardır.
- Taşkın gösterilerden ve yazılardan kaçınılmalıdır.
- Asayiş bozucu hâllere meydan verilmemelidir.
- Hükûmetin ne lehine ne de aleyhine bir şey yazılmamalıdır.

İkinci Protokol

Sivas Kongresi Beyannamesi'nin üzerindeki görüşmelerde varılan sonuçlar ise 22 Ekim 1919 günü bir protokolle tespit edildi:

- En azından, Beyannamede belirtilmiş olan sınırın (30 Ekim 1918 sınırı) elde edilmesi gereklidir. Gösterişte, “*Kürt Bağımsızlığı*” amacı altında yapılmak istenen kötülüklerin önüne geçilecektir. Arabistan ile Türkiye arasında tampon devlet ülkesi yapılmak istenen Adana bölgesinin, Yunanlıların işgal ettikleri İzmir’i de içine alan Aydın ilinin, bağımsızlık sözleriyle koparılacak istenen Doğu Trakya ve özellikle Edirne’nin vatandan ayrılmasına rıza gösterilemez. Bununla beraber bu konularda yasama kurulunun vereceği karara uyulacaktır.
- Hristiyanlara verilmesi söz konusu olan imtiyazlarda da Millî Meclis’in kararlarına uyulması kabul edilmiştir.
- Bağımsızlığımıza dokunulmamak kaydıyla, herhangi bir devletin fennî, sınai ve ekonomik yardımlarının kabulü için uzmanlarca yapılacak incelemeler üzerine Millî Meclis’ce uygun görülen şekli kabul edilecektir.
- Sivas Kongresi Beyannamesi’ndeki öteki konular, Mebuslar Meclisi’nin onayına bağlanmak şartıyla, uygun görülmüştür.
- Millî Meclis’in yasama ve denetleme haklarına serbestçe ve güvenlik içinde sahip olduğunun anlaşılması üzerine, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin geleceğini tayin için yapılması gereken kongre, ayrı bir kongre şeklinde değil, tüzükte adları gösterilen temsilciler tarafından yapılmalıdır. Barış Kararı’na kadar, Millî Meclis’in, geçici olarak hükûmetçe tensip edilecek bir Anadolu ilinde toplanması da uygun görülmüştür.

Üçüncü Protokol

Üçüncü protokol, seçimlerin yapılmasındaki özgürlük ve Heyet-i Temsiliye’nin seçimlere karışıp karışmaması hakkında idi:

- Seçilecek mebuslar arasında İttihatçılığın günahlarıyla ilgili tehcir, adam öldürme, millet ve memleket menfaatlerine aykırı davranma gibi kötülüklerle lekeli kimselerin bulunmaları doğru olmadığından, bunlara engel olmak için mümkün olan çaralere başvurulacaktır. Ancak bunu yaparken kişisel haklara ve kanun hükümlerine tecavüz edilmeyecektir. Gündülecek amaç, sadece, temiz ahlaklı ve tarafsız kimselerin seçilmelerini sağlamak olacaktır. Kötü düşüncelilerin ve yabancıların itiraz ve müdahalelerine meydan vermemek için bütün partilerin ve Hristiyanların seçime katılmaları sağlanarak Meclis’in temsil gücünün her bakımdan bütün memleketi kapsadığı ispatlanmalıdır.

Dördüncü Protokol

Gizli ve imzasız olan dördüncü protokol ise şu idi:

Amasya Görüşmeleri ile İstanbul hükûmeti Anadolu'da başlayan millî hareketi, alınan kararları ve Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımıştır.

- Bazı komutanların görevden atılmaları ve bazı subayların mahkemelere verilmeleri hakkındaki padişah buyruklarının ve diğer emirlerin düzeltilmesi,
- Malta'ya sürülmüş olanların, kendi yetkili mahkemelerimizde yargılanmak üzere, İstanbul'a getirilmelerine çalışılması,
- Kötülük yapmış olan Ermenilerin de mahkemeye verilmeleri,
- İzmir'in boşaltılması için hükûmetin protestolarda bulunması ve gerekirse gizli talimatla halkın da protestolarda bulunmasının sağlanması,
- Asayiş ve inzibatla ilgili bazı amirlerin değiştirilmesi,
- İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin halkı kışkırtıp kandırmasına engel olunması,
- Yabancılarca satın alınmış derneklerin çalışmalarına ve gazetelerin yayımlarına son verilmesi,
- Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin bakım ve güçlendirilmesi sağlanmalı,
- Millî Mücadele'den yana olan memurların yerlerinden kaldırılmaması, aykırılıkçılıklarından ötürü milletçe görevden uzaklaştırılmış olanların yeniden göreve atanmalarında karşı görüşlerin alınması,
- Batı Trakya göçmenlerinin yerleşecekleri yerlere gönderilmeleri ve taşınmalarının sağlanması,
- Uceymî Sadun Paşa ve maiyetinin uygun şekilde geçim gücünün artırılması.

Beşinci Protokol

Yine gizli ve imzasız olan beşinci protokol ise; Barış Konferansı'na gidecek Tevfik Paşa başkanlığındaki delegeler, uzmanlar, yazıcılar heyetini tespit ediyordu.

Amasya Buluşması 22 Haziran 1919'da sona erdi. Mustafa Kemal Paşa görüşmelerle varılan sonuçları Erzurum, Ankara, Diyarbakır komutanlarına bildirdi [9]

Mustafa Kemal Paşa Heyeti ile Salih Paşa Heyeti, 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da yapılan görüşmeler sonucunda anlaşma sağladı. Taraflar arasında üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız beş protokol imzalandı. İmzalanan protokollerin orijinal metni yukarıda verilmiştir [9, 3, 15].

Yukarıda belirtilen protokollere göre Amasya Görüşmeleri veya mülakatı sonuçlarını şöyle açıklayabiliriz:

- Amasya Görüşmeleri ile İstanbul Hükûmeti Anadolu'da başlayan millî hareketi, alınan kararları ve Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımıştır.
- Bu görüşmeler sonucunda Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması kararlaştırılmıştır.
- Millî Mücadele'ye karşı mesafeli duran birçok sivil ve askerin şüpheleri giderilmiş ve Millî Mücadele'den yana tavır koymuşlardır.

SİVAS'TA KOMUTANLAR TOPLANTISI VE ALINAN KARARLAR

Amasya Görüşmeleri'nin tamamlanmasından sonra Heyet-i Temsiliye, 29 Ekim 1919'da toplanarak durum değerlendirmesi yaptı. Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına kadar Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin desteklenmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Meclis-i Mebusan'ın toplanması, toplanma yeri, alınacak tedbirler, çalışma usulleri ve Paris Konferansı'na katılacak heyet ve alınacak kararlar karşısındaki duruşu belirlemek üzere 7-10 Kasım tarihleri arasında Millî Mücadele taraftarı komutanlar, Sivas'a davet edildi [17].

Bu karara rağmen hem ülkenin içinde bulunduğu nazik şartlardan hem de ulaşım imkânlarından dolayı komutanların Sivas'a gelmesi gecikince toplantı *16-29 Kasım tarihleri arasında yapıldı. Komutanlar yukarıda belirtilen gündemi ele almak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanmış ve şu önemli kararları almışlardır* [4, 16, 12, 10]:

- Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması konusunda bir mecburiyet hasıl olmuştur. Ancak mebusların İstanbul'a gitmeden önce millî program konusunda aydınlatılması ve ortak hareket için ikna edilmesi elzemdir.
- Millî örgütlenmelerin sağlanması için komutanlar kararlı ve hızlı bir şekilde çalışacaktır.
- Ülke genelinde mülki amirlerin Millî Mücadele'ye destekleri sağlanmalıdır.
- Meclis-i Mebusan tam bir güven ve özgürlük içinde çalışmalarını sürdürünceye kadar Heyet-i Temsiliye görevinin başında kalacaktır.
- Paris Barış Konferansı'ndan aleyhte bir kararın çıkması ve Meclis-i Mebusan'ın bu kararı kabul etmesi durumunda milletin isteği doğrultusunda hareket edilecek ve bu karar kabul edilmeyecektir. Daha önceki alınan kararlı tavır devam ettirilecektir.

Bu karar İstanbul'a gidecek mebuslara da iletilmiş, sonuç ne olursa olsun geri dönülmeyeceğinin bilinmesi istenmiştir. Ayrıca bu toplantıyla, hem İstanbul Hükûmeti'ne hem de işgalci güçlere karşı bir kararlılık mesajı verilmek istenmiştir.

Bu sürecin sonunda da Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye Ankara'ya gitmek için 18 Aralık'ta Sivas'tan sevgi gösterileri ile uğurlanmıştır.

Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi Arasındaki Farklar [18]

- Erzurum Kongresi sürecinde, bölgede aynı amaçla kurulmuş derneklerin "*Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" adıyla birleştiği ilan edilmiştir. Sivas Kongresi'nde ise cemiyetin adı değiştirilmiş bütün ülkede aynı amaçla var olan derneklerin adı "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" olmuştur.

Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye *Doğu Anadolu'yu* temsil eder ifadesi Sivas Kongresi'nde, Heyet-i Temsiliye bütün vatani temsil eder ifadesiyle değiştirilmiştir.

- Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye Doğu Anadolu'yu temsil eder ifadesi Sivas Kongresi'nde, Heyet-i Temsiliye bütün vatani temsil eder ifadesiyle değiştirilmiştir.
- Erzurum Kongresi'nde ifade edilen Osmanlı Hkmeti'nin Doğu vilayetlerini ihmal etmesi durumunda alınacak tedbirler ifadesi Sivas Kongresi'nde, *"buralar"* yerine vatanımızın herhangi bir parçasını ihmal şeklinde değiştirilmiştir.
- *"Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurmak gayesiyle yapılmış sayacağımızdan, topyekn savunma ve direnme esası kabul edilmiştir"* yerine *"Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik kurmak gayesini güden hareketlerin reddi hususlarında topyekn savunma ve direnme esası kabul edilmiştir"* denilmiştir.

rnek

- Sivas Kongresi'nin başarsız olması, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yakalanarak tutuklanması için İstanbul Hkmeti ve işgalci gler tarafından eski bir subay olan Ali Galip görevlendirilmiştir .

Bireysel Etkinlik

- Amasya Protokollerini inceleyiniz.
- Sivas Kongresi'nde yaşanan manda tartişmalarını öğrenmek için katılımcıların hatıralarını okuyunuz
- Kongre sürecini irdelemek için siyasal iletişim aracı olarak dönemin gazetelerini araştırınız

Özet

• SİVAS KONGRESİ'NİN TOPLANMASI VE ALINAN KARARLAR

- Heyet-i Temsiliye, 3 Eylül'de kongre gündemini delegelerle yaptıkları görüşmeler sonucunda belirledi. Sivas Kongresi için hazırlıklar süratle tamamlandı. Nihayet Kongre, 4 Eylül 1919 Perşembe günü saat 14'te Sivas Lisesi'nde açıldı. Kongrenin açılış konuşmasını Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa yaptı.

• Sivas Kongresi'nin Önemi ve Sonuçları

- Erzurum Kongresi'nde kabul edilen kararlar, daha da genişletilerek bütün ülkeyi kapsayacak bir nitelik kazandırılmıştır.
 - Millî Mücadele'nin gerçekleştirilmesi için gerekli olan bölgesel millî teşkilatların birleştirilmesi sağlanmıştır.
 - Millî Mücadele'nin başarısı için tek merkezden yönetilmesi gerçekleştirilmiştir.
 - Türk milletinin bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğü yolunda kararlı olduğu, İstanbul Hükûmeti'ne ve bütün dünya kamuoyuna duyurulmuştur.
 - Kongre delegelerinin bütün ülkeden seçim yoluyla tespiti demokrasi için atılmış önemli bir adımdır. Yani millî irade fikri öne çıkarılmıştır.
 - İstanbul Hükûmeti'nin Anadolu'ya tabi olacağı anlaşılmıştır.
 - Manda ve himaye kesin bir dille reddedilmiştir.
 - Sivas'ta "İrade-i Milliye" adıyla bir gazete çıkarıldı. (Bu gazetenin adı daha sonra Ankara'da Hakimiyet-i Milliye olarak değiştirilecektir.)
 - Sivas Kongresi sürecinde yaşanan gelişmeler sonucunda Damat Ferit Hükûmeti'nin istifa etmek zorunda kalarak, yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin kurulması, İstanbul'a karşı kazanılmış ilk siyasal bir zaferdir.
- ### • Ali Galip Olayı
- İstanbul Hükûmeti, daha önceki süreçte verdiği emirleri dinlemeyen sivil-asker idarecilerin yerine itaat edecek şahısları iş başına getirmeye çalıştı. Bu şahısların başında kendisi de eski bir asker olan Ali Galip Bey gelmekteydi. Kendisi önce Elazığ Valiliği'ne atandı. Sonra da verilecek işin başarılması durumunda Sivas Valiliği ve III. Kolordu Komutanlığı'na atanacağı vaadiyle, Sivas Kongresi'nin dağıtılması, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanması görevi verildi. Ancak zamanında alınan tedbirler sayesinde başarılı olamadılar.

Özet (devamı)

• ALİ RIZA PAŞA HÜKÛMETİ'NİN KURULMASI, AMASYA GÖRÜŞMELERİ VE SONUÇLARI

- III. Damat Ferit Hükûmeti, 30 Eylül 1919'da istifasını vermek zorunda kaldı. Geline bu süreç millî iradenin yeni bir başarısı idi.
- Padişah, bu gelişme üzerine Anadolu ile irtibat kurabileceğine inandığı Ali Rıza Paşa'yı, 2 Ekim 1919'da Sadrazamlığa getirdi. Mustafa Kemal Paşa da yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti'yle yeniden iletişime geçerek, kabineye isteklerini bildirdi.
- Taraflar arasında üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız beş protokol imzalandı. Amasya Buluşması 22 Ekim 1919'da sona erdi. Mustafa Kemal Paşa görüşmelerle varılan sonuçları Erzurum, Ankara, Diyarbakır komutanlarına bildirdi.

• SİVAS'TA KOMUTANLAR TOPLANTISI VE ALINAN KARARLAR

- Meclis-i Mebusan'ın toplanması, toplanma yeri, alınacak tedbirler, çalışma usulleri ve Paris Konferansı'na katılacak heyet ve alınacak kararlar karşısındaki duruşu belirlemek üzere 7-10 Kasım tarihleri arasında Millî Mücadele taraftarı komutanlar, Sivas'a davet edildi. Bu karara rağmen hem ülkenin içinde bulunduğu nazik şartlardan hem de ulaşım imkânlarından dolayı komutanların Sivas'a gelmesi gecikince toplantı 16-29 Kasım tarihleri arasında yapıldı. Komutanlar yukarıda belirtilen gündemi ele almak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında görüşmeler yapmıştır.
- **Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi Arasındaki Farklar**
- Erzurum Kongresi sürecinde, bölgede aynı amaçla kurulmuş derneklerin Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla birleştiği ilan edilmiştir. Sivas Kongresi'nde ise cemiyetin adı değiştirilmiş bütün ülkede aynı amaçla var olan derneklerin adı "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olmuştur.
- Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye Doğu Anadolu'yu temsil eder ifadesi Sivas Kongresi'nde, Heyet-i Temsiliye bütün vatanı temsil eder ifadesiyle değiştirilmiştir.
- Erzurum Kongresi'nde ifade edilen Osmanlı Hükûmeti'nin doğu vilayetlerini ihmal etmesi durumunda alınacak tedbirler ifadesi Sivas Kongresi'nde, "buralar" yerine vatanımızın herhangi bir parçasını ihmal şeklinde değiştirilmiştir.
- "Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurmak gayesiyle yapılmış sayacağımızdan, topyekûn savunma ve direnme esası kabul edilmiştir" yerine "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik kurmak gayesini güden hareketlerin reddi hususlarında topyekûn savunma ve direnme esası kabul edilmiştir" denilmiştir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Sivas Kongresi kararlarının halka duyurulması için yapılan çalışmalardan biridir?
 - a) Cemiyetlerin birleştirilmesi
 - b) Temsil Heyeti'nin ulusal hâle getirilmesi
 - c) İrade-i Milliye gazetesinin çıkarılması
 - d) Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Komutanlığına atanması
 - e) Mandacılık fikrinin reddedilmesi
2. Aşağıdaki gelişmelerden hangisi Millî Mücadele'nin tek elden yürütülmesini sağlamıştır?
 - a) Erzurum Kongresi
 - b) Amasya Görüşmeleri
 - c) Amasya Genelgesi
 - d) Atatürk'ün Samsun'a çıkışı
 - e) Sivas Kongresi
3. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Heyet-i Temsiliye arasında gerçekleştirilen Amasya Görüşmelerinde İstanbul Hükümeti'ni kim temsil etmiştir?
 - a) Rauf Bey
 - b) Bekir Sami Bey
 - c) Hadi Paşa
 - d) Salih Paşa
 - e) Fevzi Paşa
4. "Temsilciler Kurulu, Doğu Anadolu'nun bütünü temsil eder." kararı, aşağıdakilerin hangisinde, "Temsilciler Kurulu yurdun bütünü temsil eder." şeklinde yeniden düzenlenmiştir?
 - a) İlk TBMM
 - b) Sivas Kongresi
 - c) Balıkesir Kongresi
 - d) Erzurum Kongresi
 - e) Alaşehir Kongresi
5. Amasya Görüşmeleri'yle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yasal bir kuruluş olarak İstanbul Hükümeti'nce tanınması cemiyete hangi konuda önemli bir imkân sağlamıştır?
 - a) Siyasal etkinliği artırması.
 - b) Temsil Kurulu'nu oluşturması.
 - c) Üyelerini seçimle belirlemesi.
 - d) Mustafa Kemal'i başkan seçmesi.
 - e) Millî cemiyetleri bünyesinde toplaması.

6. I. Dünya Savaşı sonrası Wilson ilkelerine ters düşmemek için galip devletlerin geliştirdiği yeni bir sömürgecilik yöntemi olan ve kendi kendini idare edemeyen bir memleketi idare etmek için Milletler Cemiyeti'nin bir devlete verdiği vekillik olarak tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Kurucu Meclis
 - b) Şura
 - c) Manda
 - d) Vekalet
 - e) İttifak
7. Aşağıdakilerden hangisi Amasya Görüşmeleri'nin sonuçlarından biri değildir?
- a) İstanbul Hükûmeti Anadolu'da başlayan millî hareketi ve alınan kararları kabul etmiştir.
 - b) İstanbul Hükûmeti Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımıştır.
 - c) Bu görüşmeler sonucunda Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması kararlaştırılmıştır.
 - d) Bu görüşme sonrası birçok sivil ve asker Millî Mücadele'den yana tavır koymuşlardır.
 - e) Ankara'da geçici yeni bir meclisin açılması kabul görmüştür.
8. Erzurum ve Sivas kongrelerinde manda ve himayenin kabul edilmemesinin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Tam bağımsızlığın amaçlanması
 - b) TBMM'nin açılması
 - c) Kapitülasyonların kaldırılması
 - d) Egemenlik anlayışında değişiklik olması
 - e) Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması
9. Meclis-i Mebusan'ın toplanması, toplanma yeri, alınacak tedbirler, çalışma usulleri ve Paris Konferansı'na katılacak heyet ve alınacak kararlar karşısındaki duruşu belirlemek üzere 7-10 Kasım tarihleri arasında Millî Mücadele taraftarı komutanlar aşağıdaki şehirlerden hangisine davet edilmiştir?
- a) Malatya
 - b) Samsun
 - c) Kayseri
 - d) Ankara
 - e) Sivas

10. Sivas Kongresi'nde en çok tartişılan konulardan biri olan manda sorununun reddedilmesinin sebebi aşağıdakilerden hangisidir?
- a) İstanbul Hükûmeti'nin Rus mandasından yana tavır koyması
 - b) İstanbul Hükûmeti'nin kongreye açıkça cephe alması
 - c) Manda yönetiminin sınırlı haklar tanınması
 - d) İngiliz ve Amerikan yönetim anlayışlarının iyice bilinmemesi
 - e) Manda yönetiminin millî bağımsızlığa ters düşmesi

Cevap Anahtarı

1.c, 2.e, 3.d, 4.b, 5.a, 6.c, 7.e, 8.a, 9.e, 10.e

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Akşin, S. (Edit.), ty. Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980) (Cilt 1). İstanbul.
- [2] Reşit Paşa'nın Hatıraları, . (1339) (Haz. Cevdet R. Yularkıran). İstanbul.
- [3] Özkaya, Y. (1981). Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi. Ankara.
- [4] Atatürk, K. (2000). Nutuk (1919-1927). (Haz. Zeynep Korkmaz). Ankara.
- [5] Kansu, M. M.(1988). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber (3. Baskı, Cilt 1- 2). Ankara.
- [6] Turan, Ş. (1998). Türk Devrim Tarihi (ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne (Cilt 2). Ankara.
- [7] Arıburnu, K. (1997). Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla. Ankara.
- [8] İğdemir, U.(1986). Sivas Kongresi Tutanakları. Ankara.
- [9] Goloğlu, M.(1969). Sivas Kongresi, Ankara.
- [10]. Turan, R. (Edit.), (2009). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi. Ankara.
- [11] Gökbılgin, T. (1859). Millî Mücadele Başlarken (c. 2). Ankara.
- [12] Eroğlu, H. (1990). Türk İnkılap Tarihi. Ankara.
- [13] Akşin, S. (1992). İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919. İstanbul.
- [14] Öke, M.K. (1990). İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in Kürdistan Misyonu (1919). İstanbul.
- [15] Selek, S. (1970). Millî Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı (Cilt 1). İstanbul.
- [16] Cebesoy, A.F. (2010). Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul.
- [17] (1989). Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları (c.1). (Haz. Mustafa Onar.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- [18] (2008). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. c.1. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- [19] Kinross, L. (1980) 9. Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu- (7. Baskı). (çev. Ayhan Sezel).